

Левицький Орест Іванович

Левицький Орест Іванович — фахівець в галузі звичаєвого права, історик, архівіст, археограф, письменник, академік УАН (1918), її третій президент (1922). Народився 25 грудня 1848 р. у с.Маячки (тепер Полтавської області). Закінчив історико-філологічний факультет Київського університету (1874), де як вчений формувався під вирішальним впливом В.Б. Антоновича. По закінченні університету працював викладачем латинської і російської мов у 4-й Київській гімназії (1874 — 1906) та географії у Київській музичній школі (1876 — 1877), секретарем Комісії для розбору давніх актів (1874 — 1921) [Київської археографічної комісії] та помічником завідувача Центрального архіву давніх актів при Київському університеті (1879 — 1887) за сумісництвом.

О.І. Левицький користувався великим авторитетом серед української інтелігенції як член “Старої громади”. Він був членом кількох наукових товариств — Південно-західного відділу Російського географічного товариства (1875), Історичного товариства Несторалітописця (1878), одним із фундато-

О. Левицький

рів і заступником голови Українського наукового товариства у Києві (1907), Київського юридичного товариства (по відділу звичаєвого права) (1878), почесним членом Полтавської губернської архівної комісії (1906) та церковно-археологічного комітету (1906), дійсним членом Львівського наукового товариства ім. Т.Шевченка (1911) та ін.

Як секретар Комісії для розбору давніх актів він редагував її праці, займався видавничими справами, вів діловодство, укладав угоди з друкарями, правив коректуру, писав звіти, складав кошторис, чинив розрахунки з авторами і переписувачами документів.

Одночасно він брав участь в роботі різних періодичних видань, публікуючи невеликі статті та замітки в часописах “Зоря”, “Полтавские губернские ведомости”, “Киевский телеграф”, “Новое время”, “Русская старина”, “Рада”, “Світло” та ін. Він був постійним автором “Киевской старины”, співредактором (разом з М.С.Грушевським) журналу “Україна”, читаючи і виправляючи статті.

О.І.Левицький був одним з найкращих знавців архівних документів Центрального архіву давніх актів при Київському університеті та інших джерел з історії України. До нього за порадами у пошуку тих чи інших документів звертались М.С.Грушевський, А.Ю.Кримський, О.М.Лазаревський, М.Аркас, В.Модзалевський.

О.І.Левицький брав активну участь у роботі Історичного товариства Нестора-літописця як дійсний член (з 1878), член ради товариства (з 1885), заступник голови (з 1902), входив до складу Комісії з видавничих справ. За завданням комісії їздив збирати і вивчати письмові пам’ятки на Волинь, Полтавщину, Холмщину (1890, 1892, 1893, 1898). У 1886 р. провів історико-археологічні дослідження Мстиславського собору у Володимирі-Волинському. Це викликало інтерес мешканців міста до старовини і сприяло створенню Православного братства імені великого князя Володимира, членом якого він став. Влітку 1900 р. за дорученням Московського археологічного

товариства разом з О.М.Лазаревським і В.Г.Ляскоронським вивчав пам’ятки старовини Полтавської губернії. Оглянувши ряд монастирів і церков Полтавщини, дбав про їх дослідження і збереження для нащадків. Завдяки його зусиллям були збережені древні вали в м. Білгородці, які почав досліджувати за дорученням Петербурзької археологічної комісії археолог В.Хвойка.

З перших днів заснування Українського наукового товариства в Києві О.І.Левицький брав активну участь в його роботі: був членом ради, заступником голови, постійно бував на засіданнях, читав доповіді.

Вчений був відомий громадськості як чудовий лектор, який досконало знав історію України. Його неодноразово запрошували на читання лекцій народним вчителям на педагогічних курсах у Києві, Полтаві, Харкові (1909, 1910, 1912, 1917); 1 — 15 липня 1910 р. він читав лекції на загальноосвітніх курсах вчителів Полтавщини.

Брав участь у підготовці та редагуванні перекладу Євангелія українською мовою, яке було видано в Росії Московською синодальною друкарнею (1905 — 1912).

О.І.Левицький був прекрасним знавцем історії Києва. Він проводив наукові екскурсії для гостей під час святкування 900-річчя християнства і відкриття пам’ятника Богдану Хмельницькому (1888) з делегатами Археологічного з’їзду (1899), гімназистами, майбутніми вчителями не лише з України, а й з Петербургу.

Національно-визвольні змагання 1917 — 1920 рр. в Україні відкрили нову сторінку в науковій і громадській діяльності вченого. У червні 1918 р. він був членом очолюваної О.Шульгиним політичної комісії при Народному мі-

ністерстві закордонних справ УНР, яка готувала мирний договір з радянською Росією. У 1918 р. О.І.Левицький увійшов до складу перших 12 академіків Української академії наук. У грудні 1919 р. — березні 1922 р. — заступник голови-президента УАН, з березня 1922 р. — президент. З 27 листопада 1918 р. — секретар, з травня 1920 р. — голова Соціально-економічного відділу УАН. У Соціально-економічному відділі очолював Комісію для виучування звичаєвого права (1919 — 1922), Правничо-термінологічну комісію (1919), був членом Комісії для виучування західноруського та українського права, головою Правничого товариства при УАН (1921—1922).

О.І.Левицький проводив велику роботу з організації Всенародної бібліотеки України, подарувавши їй свою книгозбірню (1921); розгорнув діяльність по збереженню пам'яток старовини, мистецтва, книжкових фондів бібліотек Києва й України. Був ініціатором створення і членом Комітету охорони пам'яток історії та мистецтва (1918—1922). Водночас він активно працював в Археографічній комісії при Першому історично-філологічному відділі, що заснувала наукову серію “Джерела з історії України”, готуючи до друку “Учительне Євангеліє 1670 р.”, нове перероблене дослідження про шлюбне право в Україні XVI — XVII ст., нове наукове видання українською мовою “Літопису Самовидця” з додатками, примітками, науковими коментарями. Знання української народної мови, давньої побутової і правничої термінології як наслідок вивчення давніх актів і правових документів дозволило йому налагодити роботу Правничо-термінологічної комісії, Комісії для

виучування звичаєвого права та Товариства правників.

Співробітники Правничо-термінологічної комісії збирали термінологію для юридичного словника за давніми актами та практикою різних судових установ. Співробітники Комісії для виучування звичаєвого права студіювали українське звичаєве право, досліджуючи джерела, вивчали родинно-правові звичаєві стосунки, сімейний лад, будову майнових стосунків, спільну власність в рамках двору, спадкування та інші питання. Співробітники Товариства правників виступали з доповідями на різні юридичні теми: вивчали Литовський статут 1588 р., гетьманські договори. Були встановлені тексти договорів Б.Хмельницького, Д.Многогрішного, І.Самойловича, І.Мазепи, І.Скоропадського та Д.Апостола.

О.І.Левицький помер 9 травня 1922 р. на ст. Драбів (нині Черкаської області), похований в сусідньому селі Митлашівка. (Довгий час вважалося, що він помер в Києві).

Наукова спадщина вченого багата і різноманітна. Він автор понад 300 наукових праць, статей, збірок документів, рецензій, оповідань. Наукову діяльність О.І.Левицький почав ще в студентські роки. За дипломне дослідження “Очерк внутренней истории Малороссии во второй половине XVII в.” (1875) отримав ступінь магістра.

З його ім'ям пов'язані випуски серійного видання “Архив Юго-Западной России”, зокрема публікація Луцьких актових книг і збірки документів з історії церковно-релігійних відносин. О.І.Левицький вперше підготував і видав “Літопис Самовидця”, отримавши схвальні відгуки першовідкривача літопису П.Куліша та

М.Костомарова, акад. Д.І.Багалія та акад. М.П.Василенка. Крім ґрунтового дослідження, вчений написав ще й докладну передмову, в якій висвітлив археографічні та джерелознавчі питання трьох інших історичних джерел видання — “Хмельницького літопису”, “Короткого опису Малоросії” та “Зібрання історичного Стефана Лукомського”. У 6-му томі 1-ї частини видання “Архива Юго-Западной России” (1883) було зібрано 326 документів про церковно-культурні зносини в Україні з 1322 по 1648 р.

Важливе значення для розвитку українського правознавства мали 20 праць О.І.Левицького, присвячених проблемам сімейних відносин, звичаїв та сімейного права. Це перша розвідка “Про сімейні відносини Південно-Західної Росії в XVI — XVII ст.” (1870), статті “Шлюб на Русі-Україні в XVI — XVII ст.”, “Нариси народного життя в Малоросії у другій половині XVII ст.” та ін. Підсумком 30-річної праці вченого на матеріалах луцьких, житомирських та володимирських книг стало видання в 3-му томі 8-ї частини “Архива Юго-Западной России” (1909), куди увійшли 150 актів про шлюбне право та родинний побут в Україні в XVI — XVII ст. та нарис “Риси сімейного побуту в Південно-Західній Росії”, в якому вивчено життя і побут переважно вищих верств тогочасного суспільства. Історико-правові питання розглядалися і в інших публікаціях вченого. Твори О.І. Левицького зберігають велику наукову цінність і зараз завдяки багатому фактичному матеріалу.

Основні наукові праці вченого присвячено історії України і ґрунтуються на великому архівному матеріалі. У них він приділяв значну увагу становищу селян і рядових козаків,

їх визиску старшиною, національному, економічному та релігійному гнобленню українського народу на Правобережжі в другій половині XVII—XVIII ст. З документальною обґрунтованістю зображає О.І.Левицький образ Б.Хмельницького, максимально наближаючи його до фольклорного й літературного. Декілька публікацій він присвятив П.Тетері та І.Мазепі, подіям 1811—1812 рр. в Києві та в Україні.

Понад 20 статей він опублікував з історії православної церкви та релігійних подій XVI — XVII ст. в Україні. Серед них стаття “Внутреннее состояние Западно-русской церкви в Польско-Литовском государстве в конце XVI в. и уния” (1885), біографічні статті про видатних українських священиків Афанасія Филиповича, Кирила Терлецького, Іпатія Потія, про переклад Євангелія українською мовою В.Тяпинським, архівні документи, описи церков, монастирів та ін.

О.І.Левицький був активним і послідовним захисником української старовини, надрукувавши на сторінках часописів “Киевская старина”, “Чтения в Историческом обществе Нестора-летописца”, “Літературно-науковий вісник”, газеті “Рада” 20 статей про старовинні храми Полтави, Луцька, Володимира-Волинського та необхідність їх охорони і збереження.

Вчений був знавцем археологічних екскурсій, ретельно стежив на сторінках “Киевской старины” за їх проведенням в Україні.

Декілька статей залишив вчений і про народну освіту: “К истории Волынского базилианского училища” (1892), “Забота начальства о “наружном” образовании киевских студентов в 1840 г.” (1898), “Стоимость школьного образования в Киеве и Юго-

Западном крає шестьдесят лет назад” (1900).

Проте найбільший доробок залишив О.І.Левицький про побут, звичаї і традиції населення Полтавщини, Волині та Поділля, публікуючи нариси, статті, подорожні записки, леген-

ди, вірші з історії побуту дворянства, селянства та інших верств населення України.

Водночас друкував оповідання з української історії, які частково ввійшли у збірник “Волинські оповідання” (1914).